

Mənfəətpərəstlik Və İnsani Dəyərlər
Nahar Edə Bilməyəndə
Lotfi Zadə

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - AI 6.1 (Yaz 1998)
© Azerbaijan International

Kaliforniya universitetinin Bökli Kompüter Elmləri Bölməsinin məzunlarına diplomların təqdimatı barədə edilmiş müraciət (25 may 1997).

1965-ci ildə professor Zadənin indi “Üstü örtülü məntiq” kimi inkişaf edən və tanınan bir ideya ağına gəldi. İdeya həqiqət də daxil olmaqla hər şeyin dərəcədən asılı olduğunu deyən insan mühakiməsinin modulundan ibarət idi. Kompüter texnologiyaları proqramlarına daxil edilmiş bu prinsiplər Yaponiyada xüsusilə populyardır və tədricən Qərbdə və xüsusilə də Avropa və ABŞ-da daha çox qəbul edilməyə başlanmışdır.

1921-ci ildə Bakıda dünyaya göz açan Zadənin ailəsi Stalin rejimindən 10 il sonra atasının vətəninə, İrana köçür. İkinci dünya müharibəsi dövründə Zadə Tehranı tərk edib birdəfəlik ABŞ-a gedir.

Professor Lotfi Zadə 1991-ci ildən Bökli universitetindən rəsmi olaraq təqaüdə çıxsa da, 30 ildən çox bundan qabaq yaratdığı sahəyə hələ də yorulmadan töhfə verməkdə davam edir. (bax: Betti Bleyerin “Üstü örtülü məntiqin yaradıcısı Lotfi Zadə ilə müsahibəsi”, AI 2.4, payız 1994 və “Lotfi Zadə ən yüksək yapon mükafatı ilə təltif olunmuşdur”, AI 4.4, Qış, 1996).

Bu kimi diplom təqdim etmə günlərində çoxluğun fikirləri ilə uyğunsuzluq təşkil edən və mübahisəli olan məsələlərə toxunmaqdan çəkinmək bir adət halını almışdır. Mən bu əsnədən əl çəkərək azad olacağam, çünki cəmiyyətimizdə müzakirə olunması mübahisəli məsələlər və sizin nəslin həll etməli olacağı ciddi struktur problemlər vardır.

Mən sizin çoxlarınız kimi əsl amerikalı deyiləm. Lakin bu böyük - geniş ənginlikləri, çoxlu var-dövləti, həddindən artıq müxtəlifliyi, əvəzəlməz gücü, insan fəaliyyətinin demək olar ki, hər bir sahəsində liderlik edən bir ölkənin vətəndaşı olmağı üstünlük hesab edirəm.

Mənim diqqətimi cəlb edən odur ki, Amerika Birləşmiş Ştatları elə bir ölkədir ki, orada insan hüquqları çox ciddi şəkildə qəbul olunur, hökumət qanunla idarə olunur və ləyaqət, alicənablıq və ədalətin xarakterik cəhətləri milli səciyyəvi cizgilərdir.

Ciddi Sosial Problemlər

Ancaq bu heç də o demək deyil ki, hər şey yaxşıdır. Cəmiyyətimiz hamıya məlum olan bir sıra ciddi problemlərlə üzləşmişdir - narkotikadan istifadə, cinayət, evsizlik, varlı və kasıbların hədsiz təbəqələşməsi, mülkiyyətin məcburi alınması və etnik konfliktlər. Ancaq bir sıra problemlər də vardır ki, onlar gözəçarpan olmasalar da cəmiyyətimizin strukturuna uzun müddətli ciddi ziyan vururlar. Mənim qısa qeydlərim bu kateqoriyaya aid olan iki problemin üzərində cəmləşəcək.

Silison Çökəkliyində Həyat

Sizin çoxlarınız iqtisadi inkişafın hərəkətverici qüvvəsi olan kompüter sənayesinin ürəyi sayılan Silison Çökəkliyində işə düzələcəksiniz.

Mən orada çalışan məzunlarımızdan işlərindən razı qalıb qalmadıqlarını soruşanda onlar maaşın yaxşı olduğunu və işin maraqlı olduğunu deyirlər. Lakin həmişə hiss edirəm ki, nə isə vacib bir şey çatışmır. Bu təhlükəsizlik, şərəf və yoldaşlıq hissidir. Silison Çökəkliyində və ümumiyyətlə bütövlükdə kompüter sənayesindəki mühit dabanqırma yarışına bənzəyir. Deyildiyi kimi “Əgər sən Silison Validə səhvən nahar etməyə dayansan, onda özün nahara çevrilərsən.” Bu gün işə götürülə, səhəri gün isə heç bir vida məclisi ilə yola salınmadan və təəsüf hissi keçirilmədən bayıra atıla bilərsən. Burada hər şey bəşəri dəyərlər yox, bazar qiymətləri üzərində bərqərar olmuşdur.

Minlərlə işin ləğv olunması Vol Strit tərəfindən alqışlarla qarşılanırsa, bizim dəyərlərimizdə nəşə bir ciddi çatışmazlıq vardır. Çünki iş yerlərinin ixtisarı bazar qiymətlərinin qalxmasına səbəb olur və bu da təbii olaraq şirkətlərin idarə heyəti üçün bazara çıxma imkanlarını çətinləşdirir. Belə şəraitdə işçilərin kütləvi şəkildə ixtisar olunduğu halda idarəediciyədən yuxusuz gecələr keçirmələrini gözləmək düzgün olmazdı. Həqiqətdə isə insanlığı mənfəətdən və məhsuldarlıqdan üstün tutan hər bir şirkət rəqabətdə öz mövqeyini itirə və şirkətin biznes aləmindən çıxmasına risk edə bilər.

Mənfəət Hərəkətverici Qüvvə Kimi

Çox ağıllı fikirdir ki, mənfəət cəmiyyətimizin dinamikasını formalaşdıran hərəkətverici qüvvəyə çevrilmişdir və pul yaşayışımızın həlledici faktoruna çevrilə bilər. Çox güman ki, fasilə edib özümüzdən soruşa bilərik ki, biz başqa ölkələrə nümunə olmaq üçün və qlobal iqtisadiyyatda keyfiyyətli və daha güclü mövqe tutmaq üçün adətlərdən və social hüquqların müdafiəsindən əl çəkməkdə təzyiq etməkdə düzgün işmi görürük? Bu məsələlərlə həyatımızın bütün aspektlərinə müdaxilə edən artan reklamın və mənfəətpərəstliyin arasında bir əlaqə vardır. Narahatçılıq yaradan tərəf odur ki, biz informasiya və multimediyaya əsrinə doğru getdikcə bu əlaqə daha da artacaq və daha az kontrol edilə biləcək.

Çoxlarının fikrincə reklam azad sahibkarlığın dayağıdır. Məlum olduğu kimi reklam əsas məqsəd daşıyır, lakin həddini aşan görülmüş yaxşı iş kimi yarım həqiqət və yalanlardan ibarət yüksək məzmunu ilə reklam mədəniyyətimizi korlayan və məqsədimizi təhrif edən bir qüvvəyə çevrilə bilər. Reklamçıların televiziya və radio proqramlarında geniş yayılmış təsiri proqramların keyfiyyətinin qayğısına qalan auditoriyaya üstələyir. Ümumi məxrəcə gəldikdə təminat zor, seks, idman, skandal və insani maraqlara dair hekayələr üzərində mərkəzləşmiş

proqramlaşdırılmaya aparıb çıxarır. Ciddi xəbərlərə həsr olunmuş vaxt çərçivəsi getdikcə daralır və reklamdan yüksək gəlir üçün mübarizə aparan mediya isə informasiya vermək, təhsil və ilham vermə məsuliyyətini boynundan atır.

Geniş Yayılmış İkiüzlülük

Mediya və mənfəətpərəstliyin manipulyasiya etdiyi bu şəraitdə təəcüblü deyil ki, bizim cavanlar ikiüzlü və pulgir olmağa başlamışlar. Bu bizim başqa ölkələrdə və başqa cəmiyyətlərdə gənclər üçün müsbət rol oynaya bilmək bacarığımızı sual altına qoyur. Əslində müdaxiləedici reklamın və mənfəətpərəstliyin vaxtilə bu ölkəni qüdrətli edən mədəniyyətimizi necə vulqarlaşmaya və milli dəyərlərdən əl çəkməyə doğru apardığını müşahidə etmək həyəcan doğurur. Mediyamızın reklamçılar tərəfindən bacarıqsızcasına idarə edilməsi istehlakçılığın mədəniyyətimizin və dəyərlərimizin formalaşmasında dominant faktora çevirmişdir.

Adamı narahat edən odur ki, ABŞ-da televiziya, kino və musiqi sənayesinin istehsal etdiyi məhsullar başqa ölkələrin bazarlarında onların öz məhsullarını sıxışdırır. Birləşmiş Ştatlarda olduğu kimi aşağı səviyyəli proqramlar, müdaxiləedici reklam və artan mənfəətpərəstlik Avropada və başqa ölkələrdə də normal şəkil almağa başlamışdır. Tanınmış bir televiziya şəxsiyyəti Avropa auditoriyasına müraciət edərək belə demişdi: “Biz öz mədəniyyətimizi Birləşmiş Ştatlarda məhv etməyə müvəffəq olduq, undi isə sizin mədəniyyətinizi məhv etməyə hazırlaşırıq.”

Mən bu məsələlərə ona görə toxunuram ki, təbii olaraq onlar cəmiyyətdəki gənclərin dünyagörüşünə və arzularına öz təsirini göstərir. Verilən statistikaya görə kompüter mütəxəssislərinə artan tələbin olmasına baxmayaraq, kompüter sahəsində təhsil alan tələbələrin sayı 1986-cı ildə 43%, yəni, 42000-dən 1994-cü ilə kimi 24000-ə qədər aşağı enmişdir. Burdan belə başa düşmək olar ki, onlar daha ağır iş tələb olunan sahələrə daxil olurlar. Bu tendensiyanın görünən aspekti odur ki, yalnız bilik naminə onun öyrənilməsi daha yaxşı maaşa təminat verən təhsil almaq uğrunda mübarizə ilə əvəz olunur.

Mən qeydlərimi ifadə etmək üçün kobud ifadələrdən istifadə etmişəm. Təsvir etdiyim mənzərə olduğundan daha qaranlıqdır. Demokratik cəmiyyətimizdə mədəniyyətimizə müdaxilə edən və dəyərlərimizin, inamlarımızın və mənaiviyyatımızın müəyyən edilməsində dominant səviyyəsində təsir göstərən mənfəətpərəstliyin və istehlakçılığın aşındırıcı qüvvələrinin qarşısını almaq üçün əlindən gələni etmək bizim, xüsusilə də sizin nəslin məsuliyyəti olduğunu vurğulamaq üçün bunu fikirləşmişəm.

Tərcümə: Ülvyyə Məmmədova

Yoxladı: Aynurə Hüseynova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova